

104870

En milepæl i norsk motstandshistorie

JON BIRKENES

For den illegale etterretningstjenesten tok læretiden halve okkupasjonen. Det tok tid før man forsto at de ulike sider av motstandsarbeidet måtte holdes fra hverandre, og at den ene gruppen måtte vite minst mulig om den annen. Men etterhvert utviklet det seg en operativ E-tjeneste som bragte tusenvis av meldinger om okkupasjontens virksomhet. Kronikkforfatteren er lektor ved Hartvig Nissens skole i Oslo.

Motstandsarbeidet innenfor rammen av Milorg og Sivorg har vært gjenstand for omfattende studier i alle år etter den annen verdenskrig. Men det finnes ingen større undersøkelser om etterretningsvirksomheten i Norge under okkupasjonen – ikke før nå, gjennom Ragnar Ulsteins verk *Etterretningstjenesten i Norge 1940–45*. En av årsakene er at det skriftlige kildematerialet fra denne tjenesten har vært underlagt sikkerhetsbestemmelser. Deltagerne i to av de store etterretningsorganisasjonene avga i 1945 taushetsløfte, som Forsvaret etter anmodning fra Norges Hjemmefrontmuseum formelt løste dem fra i 1984. På dette tidspunkt, nesten 40 år etter krigens slutt, var det nok få deltagere som følte seg bundet av det. Statsstipendiat Ragnar Ulstein hadde i flere år, og fra januar 1983 etter oppdrag fra Norges Hjemmefrontmuseum, intervjuet mange av dem. Det ble etterhvert 350 intervjuer, som tilsammen utgjør en av hjørnestenene rent kildemessig i det foreliggende verket. I tillegg har han gått igjennom et omfattende skriftlig kildemateriale.

” Opprulling av én gruppe trakk andre med seg ”

Bak det foreliggende trebindsverket ligger mer enn ti års forskningsinnsats. Bindene er organisert kronologisk og dekker hver sin epoke av krigen, og Ulstein følger utviklingen i alle deler av landet – fra Finnmark i nord til Agder i sør, både i kyst- og innlandssoner. Her behandles begge hovedlinjene for etterretningsvirksomhet, den statiske etterretningen som vokste frem og ble organisert innad i Norge med XU

17/11 1993
som den fremste representanten, og den operative, som i det alt vesentlige var organisert fra London av det britiske Secret Intelligence Service, SIS, og norske FO II, Forsvarets overkommando II avdeling.

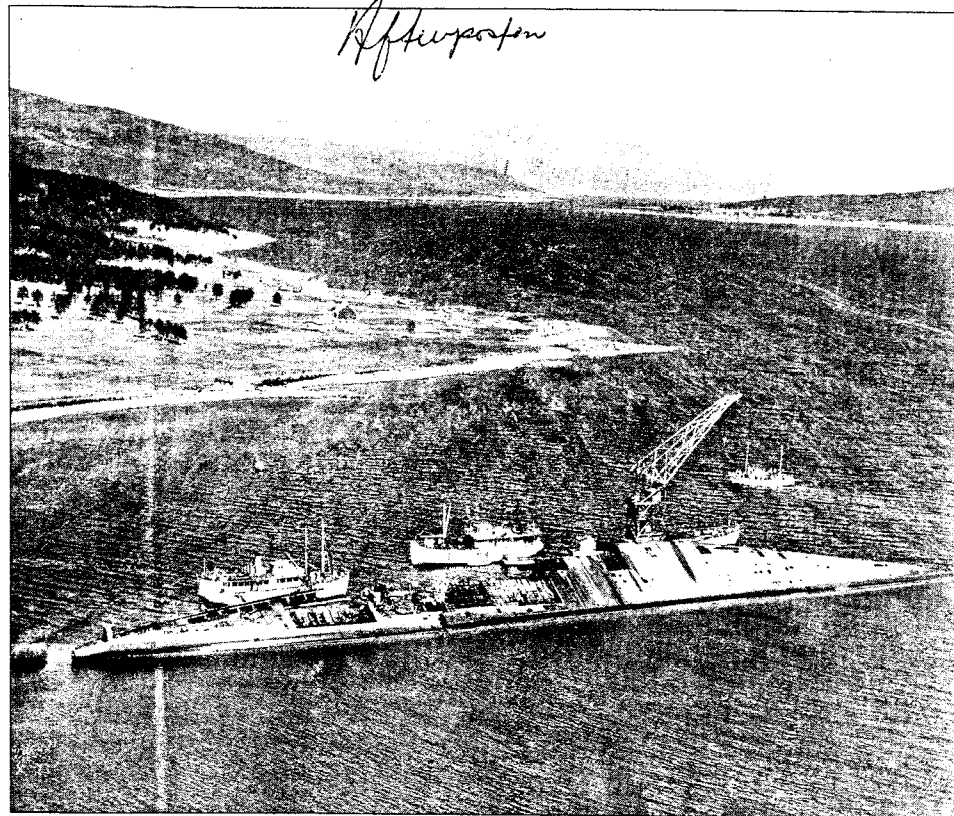
Det første bindet, *Amatørenes tid*, omhandler perioden frem til utgangen av 1941, og konsentrerer seg om hvordan de første etterretningsgruppene vokste frem, gjerne som motstandsgrupper som også drev med andre illegale oppgaver enn etterretning, og hvordan de ble revet opp og knust av Abwehr- og Gestapo-agenter. Pionérene innen motstandsarbeidet regnet ikke med de tyske hemmelige polititjenestene, som godt hjulpet av norske agenter infiltrerte og avslørte den ene motstandsgruppen etter den andre. Okkupasjon og motstandsarbeid var noe nytt og uprøvet for Norge og nordmennene. Opprulling av én gruppe trakk andre med seg. Det tok tid før man forsto at de ulike illegale arbeidsområdene måtte holdes hver for seg. Tapene ble store. «Amatørenes tid» krevde store ofre, men samtidig la den grunnlaget for alt illegalt arbeid i Norge.

” Et nett av radiostasjoner fulgte «Tirpitz» ”

Allerede våren 1940 begynte den første spontane organisering av etterretningsgrupper rundt om i landet. Våpenløse, bare utstyrt med papir og blyant og kanskje ett og annet fotografiapparat, begynte de å registrere tysk aktivitet innen sine respektive nærområder, og ad ulike kanaler å smugle meldinger til norske myndigheter i Stockholm eller London. Fra sommeren 1940 møter vi de første innsendte etterretningsgruppene med agenter langs norskekysten, utstyrt med radiosendere og med hovedoppgaven å overvåke tysk skipstrafikk.

Nederlagene ble mange denne første tiden, men man lærte av feilene. Læretiden i motstandsarbeidet skulle ta lang tid, omkring halve okkupasjonstiden, men ved utgangen av 1942 var mønsteret for etterretningsvesenet endelig fastlagt. På dette tidspunkt var den største av etterretningsorganisasjonene, XU, ferdig organisert, samtidig som en rekke innsendte radioagenter var i virksomhet langs hele kysten. Fra nå av drev E-gruppene med etterretning og bare det.

Bind 2, *Harde år*, som dekker perioden 1942–1943, forteller om disse gruppene og organisasjonene. XU var ferdig organisert i både Sør-Norge og Nord-Norge. Man tok nå alvor sine sikkerhetsforanstaltninger, kjente færrest mulig medarbeidere, holdt seg i størst mulig grad unna andre motstandsgrupper, opererte med dekknavn og nummer.

LIVSFARLIG: Skyggingen av «Tirpitz» var en av de store triumfene, men de kostet. Helt inn i frigjøringsdagene ble norske etterretningsagenter arrestert og henrettet.

I løpet av disse to årene (1942–1943) sendte britiske og norske myndigheter inn mer enn 40 radiogrupper til norskekysten. I samme periode kom omkring 10 russisk/norske stasjoner inn til kysten av Finnmark og Troms.

” Møter naivitet, mot, oppofrelse og svik ”

En hovedsak i dette bindet er overvåkingen av slagskipet «Tirpitz», som flyttet seg fra sitt gjemested i Trondheimsfjorden til Kåfjord i Finnmark. Et nett av radiostasjoner ble opprettet for å følge skipets bevegelser slik at allierte stridskrefter kunne uskadeliggjøre det. Kanskje var opplysningene om «Tirpitz» norske etterretnings viktigste bidrag under den annen verdenskrig.

Det siste bindet, *Nettet strammes*, behandler siste fase av krigen fra

begynnelsen av 1944 frem til frigjøringen. Vi møter her en virkelig operativ E-tjeneste som bringer tusenvis av meldinger om okkupasjontenes virksomhet til norske og britiske myndigheter. Den statiske etterretningen var organisert gjennom store, illegale organisasjoner. Størst var XU. Andre organisasjoner var 830 S, R.M.O. og S.B. Deres etterretningsagenter skaffet seg opplysninger om nær sagt alle okkupasjontenes leirer, styrker, fort og befestninger. Innsendte radioagenter rapporterte om fiendtlige skip langs norskekysten. Mot slutten av 1943 var norske etterretningsfolk i virksomhet over det meste av landet. Hele tiden måtte de imidlertid være på vakt mot Gestapos folk. De verste begynner-vanskene var overvunnet, men fortsatt var det noen som tok unødvendige «lanser». Helt inn i frigjøringsdagene foretok tyskerne opplysninger, arresterte og henrettet.

Ragnar Ulsteins verk om norsk etterretning under den annen verdens-

krig markerer en milepæl i vår motstandshistorie. Endelig har vi fått en samlet behandling av denne helt sentrale grenen av motstandsarbeidet. Men bøkene vil ha appell langt ut over historikernes rekker. Dette er en beretning som angår oss alle, og som enhver med interesse for vårt lands nære historie vil ha glede av å lese. Den er fortalt i et lettfattelig og engasjerende språk. Man blir revet med av en god forteller som aldri blir overdreven eller pompøs i sin fremstillingsform. Allikevel føler man hele tiden forfatterens respekt og ærbødighet for dem som ga hele seg i kampen for Norges frihet. Vi blir stilt overfor utrolige og hjerterå skjebner, vi møter naivitet, mot, oppofrelse og svik.

Fremstillingen veksler mellom mer generell gjennomgåelse/oversikt og detaljstudier av enkeltgrupper og enkeltskjebner. Kanskje er det disse siste som fortsatt griper oss mest, mer enn 50 år etter krigsutbruddet.